

ОСВРТ НА ЛЕКСИЧКИОТ ФОНД ВО „ГРАМАТИКАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК“ ОД Б. КОНЕСКИ

Доц. д-р Виолета Николовска
Педагошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Abstract: The paper will address the lexical stock that B. Koneski uses in the "Grammar of the Macedonian literary language", published by *Kultura*, Skopje (1982). We will analyze the lexis B. Koneski uses in his presentation (not in the examples for illustration) from the aspect of its origin and word-building models. Only the lexical stock that is exotic and unusual from the present aspect will be analyzed.

Key words: lexis, word-building, suffix, productive/unproductive, origin.

Некои луѓе ја имаат среќата или несреќата да живеат во одредени временски периоди од историскиот развој на нацијата, но и на човештвото. Среќата или несреќата зависи од околностите, но и од личниот ангажман на поединецот.

Б. Конески е личност, која во историјата на македонскиот народ се најде во многу важно време¹. Време кога македонскиот народ конечно се стекна со сопствена држава и време кога конечно требаше да се стави во законски рамки, како службен, македонскиот јазик и неговата писмена форма (азбука и правопис). Секако, тој не беше сам во ова време, ниту сам во историјата на македонскиот јазик и неговата писменост. Тој беше една алка во синцирот на оваа историја. Алка цврста и со посебен сјај. Неговиот сјај се делата што зад себе ги остави и во однос на јазикот (неговото нормирање, разработување и согледување) и во литературата како поет и прозаист.

За времето и за потребите на тоа време. „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ е пишувана во време кога македонскиот литературен јазик беше штотуку нормиран и исправен пред сите предизвици на еден литературен јазик, без разлика колку е стар, колку е стара неговата

---

¹ За личноста и делото на Б. Конески е многу пишвано. Во оваа прилика ќе ги споменеме само рефератите од XXIX научна конференција на XXXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, одржан во Охрид, 19-20 август, 2002, а од нив во овој контекст, ќе ја нагласиме статијата од проф. Л. Минова – Ѓуркова „Блаже Конески и македонскиот стандарден јазик“.

писмена традиција и во какви околности се развивала. Основите на литературниот јазик беа поставени (централните македонски говори), но како се разбираа и како можеа да се раберат централните говори зборува и самиот автор на Граматиката во нејзиниот воведен дел. Секако, не беше доволно да се даде само препорака (која главно е принципиелна) што е основата на литературниот македонски јазик. Литературниот јазик требаше да се разработи. По фазите на селекција, дескрипција и кодификација на нормата, според социолингвистите од крајот на 20 век, следува фазата на елаборација, разработка на нормата (в. М. Radovanović, 1979, стр. 85). А оваа фаза воопшто не е лесна работа за оние кои се нашле да творат и работат во тоа време. Еве што вели самиот Конески за проблемите со кои се соочил самиот тој, а всушност новиот литературен јазик: „... литературниот јазик развива ред свои специфики, ред такви изразни средства или особености што во народните говори или ги нема или се дадени само во зачеток. Ниту речничкото богатство што се содржи во дијалектите, ниту оние начини на исказ, на поврзување на речениците, што им се познати, - можат да ги задоволат на полно потребите за изразување што стојат пред еден современ литературен јазик. Во него има нужда од маса нови зборови, или нови значења во зборовите, при изградбата на една целосна терминологија во различните области на човечката дејност; има нужда од далеку поразвиена реченица, по патот на приредување и подредување, одошто е тоа случај во народниот јазик“ (Б. Конески, 1982, стр. 73).

Граматиката на македонскиот литературен јазик требаше да одговори токму на овие барања на штотуку кодификуваниот македонски литературен јазик. Б. Конески во неа не ја опишуваше само структурата на овој јазик², туку со својот личен пример и избор на јазични средства тој учествуваше во градењето на нормата на литературниот јазик. Нормативниот карактер на оваа Граматика треба да се сфати токму во оваа смисла: како личен пример, модел, избор на јазични средства од она што беше предложено да биде основа и принцип за развивање на литературниот јазик. Како прилог кон неговото разработување во самите негови рани фази, кога некои решенија и различно се

---

² За карактеристиките на зборообразувачкиот опис во Граматиката на Б. Конески, во однос со сличните описи во граматиките на другите словенски јазици зборува статијата на Ј. Соколовски „Зборообразувањето во Граматиката на Блаже Конески“, в. веќе споменатата НК XXIX (2002).

разбираа, а и се менуваа избраните предлози. Кога правецот беше поставен, но се разодуваше патот.

Апстрактното изразување е една од основните карактеристики на еден литературен јазик. Тоа особено се гледа во лексиката и синтакста. Реченицата треба да биде одраз на една посложена мисла, а лексиката треба да им одговори на потребите на сите нови функционални стилови на литературниот јазик. Токму пред овие предизвици се најде и проф. Конески кога ја пишуваше оваа Граматика. Еве во кој правец тогаш се движеа размислувањата за апстрактната лексика и каков беше ставот на проф. Конески по ова прашање: „ ... особен акцент се поставуваше на тоа дека во нашиот литературен јазик апстрактните зборови треба да се примат од рускиот јазик; така се затемнуваше законитиот стремеж за јазично творештво пред сè со средствата на нашиот народен јазик. Првата јазична комисија отиде и подалеку, изнесувајќи во своето образложение до Поверенството на народната просвета, од 20 јануари 1945 година, дека таа го дава предлогот не во дефинитивна форма, ами крајно решение за нашето јазично прашање треба да се земе дури кога ќе дојделе да ни помогнат некои руски научници. Се разбира дека ова беше сосем наивно и погрешно мислено. За решавањето на нашето јазично прашање не можеше да биде компетентен никој друг освен ние самите. Тоа прашање претставуваше жив дел од нашиот национално-културен развој, и ние требаше по свои сили и разбирања да го кажеме својот збор“ (Б. Конески, 1982, стр. 56).

Втората јазична комисија беше со гледишта поблиски до гледиштата на професорот Конески:

1. Во македонскиот литературен јазик треба да се установаат оние форми од централните говори што во најголема степен ќе ги поврзат сите наши говори и ќе бидат лесно приемливи за луѓето од сите наши краишта.
2. Во македонскиот литературен јазик треба до најголема степен да се изрази неговата народна основа. Речникот на литературниот јазик да се обогатува со зборови од сите наши дијалекти, да се изградуваат нови зборови со живи наставки, и само колку што е потребно да се усвојуваат и туѓи заемки.

3. Македонската азбука да биде составена од толку букви колку што има гласови во литературниот јазик. Правописот да се изработи врз фонетскиот принцип.

За примерот што го даде проф. Конески. Лексиката во Граматиката на проф. Конески ги следи токму овие препораки на јазичните комисији. Таа е главно словенска, среќаваме словенска лексика што има корен во писмената традиција, а спорадично се среќаваат и лексеми што ги имаат некои од другите словенските јазици. Она што нам ни е интересно е личниот удел³ на проф. Конески. Него пред сè го гледаме во употребата на народната лексика со апстрактно значење, нешто со што требаше да се започне, како и во новите образувања на некои зборови што требаше да ги задоволат потребите на новиот литературен јазик.

Она што мораме да го споменеме е дека на моменти можеме да се прашаме дали некоја лексема е образувана од Конески или се среќава или се среќавала во јазиците на блиските словенски народи. За ваква анализа би ни требало и повеќе време и повеќе познавање на состојбите во тоа време и на соседните и несоседни словенски јазици. Друго нешто што треба да одбележиме е тоа дека можеби се движиме по тенката линија на личниот стил на авторот и она што е обид за создавање на литературен јазик, но всушност, тоа е веројатно и начинот на кој се градеше тој литературен јазик, преку личните обиди на неговите современици⁴.

Во лексиката што ја окарактеризиравме како словенска, се забележува еден слој што се чувствува дека има друго потекло како: *качество, нажалост / на жалост, непременно (место), критериј, преемственост*. Како што може да се види, списокот не е голем. Тука спаѓаат и некои лексеми кои ги има во иста или слична форма и во старословенскиот јазик, па би можеле да влезат во оваа група, но не

---

³ Секако дека оваа констатација треба да ја земеме во многу слободно разбирање, бидејќи за со сигурност да тврдиме дека некој лексички слој е посебна креација или заслуга на Конески, треба да направиме споредба со делата на неговите современици. Затоа можеби најточно би можеле да кажеме дека одреден лексички слој, употребен со такво и такво значење е карактеристика на таа фаза од развојот на литературниот јазик.

⁴ Интересна констатација за уделот на поетската интуиција во лингвистичката работа на Конески има дадено Н. Миниси во „Б. Конески и нормирањето на јазикот“, НК XXIX (2002).

мора: *приеме, велика, воздејство, повеленици, восприема*. Вреди, на ова место да се каже нешто и за препораките во однос на словенските јазични елементи карактеристични за тоа време: „Ова што го кажавме, иако не е сето што може во овој поглед да се приведе, стига за илустрација на она основно настроение при кое е оформен нашиот литературен јазик, а кое исклучуваше секако избегнување на одделни црти, ако тие инаку конструктивно влегуваат во литературниот јазик, само заради тоа што тие се среќаваат и во најблиските литературни јазици“. На овој начин се постигна еден вид на баланс помеѓу словенската природа на македонскиот јазик и она што е типично македонско, различно од сите други словенски јазици, а особено соседните, одразено, уште според Мисирков, во централните говори. Овде ќе приведеме дел од таа словенска лексика, што денеска, кога сме преплавени со туѓи зборови, звучи толку изворно: *особена (варијанта), (ќе ги) посочиме (книгите), своеобразно, упадок (= опаѓање), признак, (ред) заемности, (текстови за) прочит, подражавање, указание, напатства, школовка, спорадично* во смисла повремено, *наспрема наспореден, наспоредно* во смисла паралелно, *смесена (содржина), претполага, одломка, крепее, книжнина* (со специфична семантика, врзана токму со одреден постар временски период), *соодветство, подлога, опит, дописка, тежест, усилби, се подриваше, (национално) самоутврдување, настроение, извод, сушност, неуклоно (движење), укаже, опстојна (дискусија)* и др. Не можеме тука со жалење да не констатираме колку од оваа лексика денес или не се употребува, или се употребува ретко. Колку сме осиромашени за еден толку жив, колоритен словенски слој. Некои од лексемиве како *школовка* на пример беа само специфични словенски деривации. За специфичните деривации ќе стане збор понатаму во текстот.

Сега, да се задржиме на онаа друга потреба на литературниот јазик што се разработуваше, имено тенденцијата на народните зборови да им се додаваат нови, апстрактни значења, со цел да одговорат на потребите на сложената мисла. Во овие обиди, проф. Конески се надоврзуваше на Мисирков, за кој самиот вели: „Кај него имаме ред неологизми, како и веќе познати зборови употребени сега со нови,

апстрактни значења – во кое пак се изразува основното негово становиште дека литературниот македонски јазик треба да има што поизразити одлики што ќе го делат од другите словенски јазици“ (Б. Конески, 1982, стр. 43). Да ги земеме на пример, глаголите на движење, кои се употребуваат со вакво ново, мисловно значење. Еве го изборот на Конески: *иде* – *прилозите што идат при именки, идеше до израз, иммето нивно иде; трга (тргнува)* – *тргајќи од србизмите во јазикот на зборникот, тргајќи сосем јасно од извесен свој опит, Миладинов тргаше од јазикот на народната поезија; оди* – *нивното влијание одеше по површината; излезе* – *можеме да излеземе (= појдеме) од тоа дека најблиску му приоѓаат (на литературниот јазик) говорите во; измести* – *да го изместат неговиот тек, ќе ги измести одделните народни говори; преод (прејде)* – *преодот на х во в, ф (денеска почесто преминот)*. Негов избор во Граматиката е и понародното *што годе*. Сретнавме и еден турцизам, кој секако се смета за карактеристика на народниот стил, употребен во контекст кој денеска би звучел многу весело: *договор за ортаклук*. Ќе приведеме уште некои интересни народни избори на Конески: *до реченото (денес односното) време, принос (= придонес), една книга што ја токми, налични зборови (да им придаваат нови нијанси во значењето на некои веќе налични зборови), две течења (= струи), гледиште што во битното се опира, стремежот за самостојно редување на работите, поддавајќи му се на влијанието, обете споменати прашања во литературниот јазик да се сложат што повеќе такви црти, се подзеде (= се презема), надвиваат (= надвладуваат, преовладуваат), се кладе крај на стихијноста во развитокот, живата снага на литературниот јазик*. Изделивме и некои интересни деривации, што во случајов му ги припишуваме на проф. Конески. Секако, за ова тврдење да биде со сигурност кажано, потребно ќе биде да се изврши анализа на соодветните лексеми и во другите словенски јазици (особено соседните и рускиот), и на текстовите на неговите современици. Како и да е, тие се избор на проф. Конески: *форма неизменлива, неизменливоста на прилогот, поредбени степени, преводачот, создателите на современата наша поезија, преднамерната цел, натисокот (=притисокот), исписите (од книгата), одглас (на*

мислата), *закрепник* (тоа најде свој природен сојузник и закрепник), *се прилагодуваше* (= *се прилагодуваше*), *преводна литература*, *сушноста на работата*, *двојствености*, *набележаните црти*, *едновремено* (= *истовремено*), *составки* (колку убав словенски збор за интернаниционалното *компоненти*). Некои примери претставуваат интересна комбинација на книжевно со народно – во деривацијата или во фонетските решенија: *ни посведочуваат* (денеска почесто *ни сведочат*), *доста оживена книжевно преводачка дејност* (*оживена, преводачка*), *му послужувале* (*бугарски текстови*), *го наречуваа тогаш*, *излагани*, *како што посведочува Мисирков*, *дека е главното достигнуањето на поставената ... цел*. Како што се гледа, се работи главно за видски образувања.

Како посебна целина, ги изделивме префиксните образувања. Она што ни беше интересно, се образувањата со префиксите *при -*, *пот -*, *с-*, особено со првите два, со кои се означува помал степен на нешто (или можеби и извесна емотивност во изразот на Конески!) и образувањата со префиксите *у-* и *о-* (кои се поретки во денешниот литературен јазик). Ќе ги приведеме примерите: *потсилено*, *спомага*, *спомогне*, *споможување*, *принижена писменост*, *се примешуваат црти* (на говор), *да ја притапат секоја желба за*, *прибрзани интервенции*, *уочат*, *установат*, *установен* (облик), *усвојува* (кои како што гледаме останаа до денес), *се опираа* (на јазичното богатство во нашата народна поезија), *се опира* (на својот роден велешки говор), *обогатува*, *оцртаме* (територија). Како интересни префиксни избори на Конески ги изделивме и: *поредбени* (степен), *се зародуваше движење*, *како назреано прашањето*, *назреаја сили*, (песни и прозни состави што сведочеа за) *соживувањето* (на литературната работа на македонски јазик), *да се изјаснат* (=разјаснат) *ред подробности*, *изјасниме* (=објасниме).

Потребата да се пишува на литературен јазик поставува свои барања и во проширувањето на значењата и употребата на предлозите, во изразувањето на поапстрактната мисла. Еве некои од решенијата на Конески: *што се однесува до*, *по таков начин*, *во резултат на тоа*, *се потврдуваше и од* (фактот), *на практика се сведуваше до*. Како што можеме да видиме некои употреби останаа, во некои контексти се

затврдија други предлози. Конески употребува во вакви контексти и предлози со „понароден белег“: *отаде произлегува, откај половината на 19 век*. Употребува и предлози кои денеска се слушаат сè поретко – *при, през: одејки при глагол, уредување при кое, през турското ропство*.

На крај, ќе приведеме некои лексеми кои сметаме дека се одлика на личниот стил на Конески (иако многу е тешко не само во времето на создавањето на литературниот јазик, туку воопшто, да се каже што и колку е лично во пишувањето на некој автор): *... на јазик во кој повеќе или помалку просираше македонска народна основа, ненужни разногласици, проблесоци на националната свест*.

Со ова не го исцрпиме лексичкиот слој што проф. Конески го употребува во „Граматаката на македонскиот литературен јазик“. Сметаме дека успеавме да дадеме една слика каков беше неговиот личен пример и проид кон прашањата што се наметнуваа при кодификацијата и разработката на македонскиот литературен јазик.

Со оглед на тоа што досега кажавме, статијата можеби би можела и да се вика ***Како се градеше нормата на еден литературен јазик***.

SUMMARY

The paper is about B. Koneski's personal share in the elaboration of the standard of the newly codified Macedonian standard language. The emphasis is on the lexical stock in the "Grammar of the Macedonian literary language" through which we see how B. Koneski in practice solves the issues of abstract lexis and word-building. The lexis in Koneski's Grammar follows these principles: the vocabulary of the Macedonian literary language should be enriched with words from the dialects of the Macedonian language (it should have a foundation in folk speech), with preference given to those features of central speeches which to the highest degree connect all Macedonian dialects; new words should be derived using live suffixes; foreign words should be borrowed only when it is really necessary. The lexis in the B. Koneski's Grammar is mostly Slavic. This paper lists examples in which folk words are used with abstract meaning (*иде, трга/тргнува, оди, прејде, измести, принос, токми, течење, се опира, речење, снага, се кладе*) and some specific Koneski's derivations (*преводачот, преводачка /дејност/, создателите, закрепник, назреано, обогатува, оцрта, принижена /тисменост/*).

ЛИТЕРАТУРА

1. Б. Конески, „Граматика на македонскиот литературен јазик“, *Култура*, Скопје, 1982.
2. Миниси Нуло, *Блаже Конески и нормирањето на јазикот*, НК XXIX (2002), 31 – 36.
3. Минова-Ѓуркова, Лилјана, *Блаже Конески и македонскиот стандарден јазик*, НК XXIX (2002), 57 – 63.
4. Соколовски Јан, *Зборообразувањето во Граматиката на Блаже Конески*, НК XXIX (2002), 65 – 72.
5. XXIX научна конференција на XXXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 19-20 август 2002 година, Скопје 2003 година.
6. М. Radovanović, “Sociolingvistika”, *BIGZ*, Beograd, 99 1979.